

DRUŠTVENO – POLITIČKE PRILIKE U VARAŽDINU 60-IH I 70-IH GODINA XIX. ST. (POVODOM 140. GODIŠNJICE OTVORENJA GRADSKOG KAZALIŠTA U VARAŽDINU)

U rujnu 1873. godine u Varaždinu je svečano otvorena zgrada Gradskog kazališta. Tema ovog rada je prikaz političkih i društvenih prilika u gradu uoči i u vrijeme tog važnog kulturnog događaja. To je bilo vrijeme značajnih političkih promjena, jer je nakon pada apsolutizma trebalo obnoviti parlamentarni život i utvrditi državnopravne odnose Hrvatske prema Ugarskoj i Austriji. Konačan ishod bila je nagodba između Beča i Pešte, nakon čega je uslijedila nagodba između Zagreba i Pešte. Na taj je način stvoren dualistički sustav, koji će, uz neznatne izmjene, potrajati sve do sloma Monarhije. U tim političkim borbama sudjelovali su i varaždinski saborski zastupnici.

POLITIČKE PROMJENE NAKON UKIDANJA BACHOVA APSOLUTIZMA

Listopadskom diplomom (20. X. 1860.) i Veljačkim patentom (26. II. 1861.), završilo je desetogodišnje razdoblje Bachova apsolutizma, politički se život ubrzano počeo buditi, a nove su okolnosti nametnule potrebu saziva Hrvatskog sabora,¹ čemu je prethodio i saziv Banske konferencije,² koja je trebala izvršiti sve pripreme za izbore.

¹ Hrvatski se sabor nije sastajao još od 1848. godine, a novi je sabor sazvan za 15. IV. 1861.

² Na Bansku konferenciju novi je ban Josip Šokčević, nasljednik Josipa Jelačića, pozvao 55 uglednika iz javnog života Hrvatske, među kojima su se osobito isticali Ivan Mažuranić i biskup Strossmayer, a raspravljalo se o izbornom zakonu, pitanju Dalmacije, povratku ustavnih županija, te osnivanju hrvatske dvorske kancelarije.

Glavna tema saborskih rasprava 1861. godine bilo je pitanje državnopravnog položaja Hrvatske i njezinog odnosa prema Ugarskoj, pri čemu su do izražaja došla dva osnovna politička stajališta. Prvo je stajalište zastupala Narodna stranka, i ono se temeljilo na činjenici da su 1848. godine sve državnopravne veze s Ugarskom (osim zajedničkog kralja) bile prekinute, međutim spremni su obnoviti taj savez, uz uvjet da se Trojednici priznaju sva prava i teritoriji koji su joj nekoć pripadali. Drugo stajalište zastupali su Unionisti koji su podupirali žestoku mađarsku kritiku dotadašnje bečke politike, i bili su spremni uspostaviti uže veze s Ugarskom bez ikakvih prethodnih uvjeta.

Potpuno novu politiku predlagali su Eugen Kvaternik, i dr. Ante Starčević, koji su smatrali da bi savez Hrvatske s Ugarskom bio u korist samo Ugarskoj, a protivili su se i jačim vezama s Austrijom, koju su u svojim govorima žestoko napadali, kriveći je za sve loše u Hrvatskoj. Pri tome su se pozivali na ideju o personalnoj uniji i teritorijalnoj cjelovitosti, te tražili neposredne pregovore s kraljem. Njihovi politički stavovi postali su temelj programa Stranke prava.

Većinom glasova Hrvatski je sabor prihvatio prijedlog Narodne stranke koji je ušao u zapisnik kao članak 42, a kojeg je kralj sankcionirao.³

Bez obzira na različita gledišta, većina saborskih zastupnika bila je jedinstvena u odluci da se delegati Hrvatskog sabora ne šalju u Carevinsko vijeće, te su tražili autonomno zakonodavno pravo u upravljanju zemljom, državnu samostalnost, i pravo bana da sam saziva Hrvatski sabor. To će dovesti do raspuštanja Hrvatskog sabora 8. studenoga 1861. godine.

Pad apsolutizma, obnova političkog života, a osobito vraćanje hrvatskog jezika u javni život, s odobravanjem je dočekan i u Varaždinu, gdje su građani, oduševljeni povratkom ustavnosti, organizirali bakljadu. Uz to dogodile su se velike promjene i u gradskoj upravi i nastavi. Činovnici, koji nisu znali hrvatski jezik, i bili nositelji germanizacije (tzv. Bachovi husari), morali su napustiti svoja radna mjesta i grad. Sve odredbe apsolutističkih vlasti, čak i one koje su se odnosile na nošenje narodnih odijela – surki, bile su odbačene, a hrvatski se jezik vratio u nastavu. Tako je i u Varaždinskoj gimnaziji hrvatski jezik postao nastavni, a odlukom kraljevskog dvorskog dikasterija od 7. travnja 1861. godine predavao se kao poseban predmet tri sata tjedno.⁴

---

³ Usp. Đurđica CESAR, "Opće prilike u Hrvatskoj u Jurinčevo doba", *Adolf Jurinac i njegovo djelo 1854.-2004.*, Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin, Gimnazija Varaždin i Gradski muzej Varaždin, Varaždin 2004., 11.

⁴ Krešimir FILIĆ, "Povijest varaždinske gimnazije", *Spomenica varaždinske gimnazije 1636.-1936.*, Varaždin, 1937., 100.

Poseban polet novom političkom vjetru Varaždincima će donijeti i posjet novoizabranog bana Josipa Šokčevića, Jelačićevog nasljednika, Varaždinu. Naime, na svom putu prema Beču, on je 26. srpnja 1860. godine skrenuo u Varaždin, i tu bio svečano dočekan od gradskog zastupstva predvođenog gradonačelnikom Ivanom Nepomukom Vinkovićem, te brojnog građanstva. Prilikom susreta s uglednim Varaždincima u zgradi Varaždinske županije, ban se prisutnima obratio na hrvatskom jeziku, a i sve manifestacije koje su priređene u njegovu čast, bile su u znaku dugo zatomljenog domoljubnog zanosa.⁵

Jedan od zahtjeva Banske konferencije odnosio se na obnovu županija koje su za vrijeme apsolutizma bile ukinute, a to je bio i jedini zahtjev koji je kralj gotovo u potpunosti riješio.⁶ Pitanje županija je bilo izuzetno važno, jer su županije bile temelj političke autonomije.

Varaždinska je županija u Jelačićevo doba bila jedna od šest najvećih, jer joj je u doba apsolutizma bila pripojena Križevačka županija, čiju je samostalnost ministar Bach ukinuo 1853. godine. Međutim je 12. siječnja 1861. godine Križevačka županija bila obnovljena, i to u granicama koje je imala 1848. godine. Jednako je tako i Međimurje, koje je 1848. pripojeno Hrvatskoj i postalo dio Varaždinske županije, sad od iste odcijepljeno, i priključeno Zaladskoj županiji, pa je na taj način Varaždinska županija izgubila kotareve Čakovec, Štrigovu i Prelog.⁷ Tako je teritorij Varaždinske županije nakon ukidanja apsolutizma bio bitno smanjen, a taj će se proces nastaviti i kasnijih godina, osobito kad se dio ludbreškog kotara izdvojio iz Varaždinske i pripojio Bjelovarsko – križevačkoj županiji, što je značilo i odvajanje Velikog Bukovca, Martijanca i Rasinje.⁸

Umjesto dotadašnjeg župana Aleksandra pl. Šimunčića,⁹ 5. siječnja 1861. godine za novog je župana bio je postavljen Ivan Nepomuk III. Erdödy,¹⁰ čija je svečana instalacija bila 28. siječnja 1861.,¹¹ kad je bila održana i glavna skupština

---

⁵ Rudolf HORVAT, *Povijest grada Varaždina*, Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin i grad Varaždin, Varaždin, 1993., 333.–340.

⁶ Banska konferencija vijećala je od 26. XI. 1860. do 17. I. 1861.

⁷ Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ, "Reakcija Varaždinaca na ukinuće Varaždinske županije", *800 godina slobodnog kraljevskoga grada Varaždina 1209.–2009.* Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin, Varaždin – Zagreb 2009., 286.

⁸ Tu su se nalazili posjedi Draškovića i Raucha, Mira Kolar Dimitrijević, 286.

⁹ Aleksandar pl. Šimunčić bio je župan od 1848. On je u travnju 1861. umirovljen, i odlikovan naslovom "dvorskog savjetnika".

¹⁰ Ivanu Nep. III. Erdödyju to je bio drugi mandat kao županu. Prije toga županijom je upravljao od 1834. do 1844., Magdalena Lončarić, "Županija Varaždinska od 12. do 20. st.", *Varaždinske vijesti* br. 33 (od 25. VIII. 1993.).

¹¹ Župan Ivan Nep. III. Erdödy je odlukom kralja Franje Josipa bio već u listopadu iste godine razriješen te službe.

Varaždinske županije. Zaključci koji su tom prilikom bili doneseni, odražavali su opće političko raspoloženje u Hrvatskoj, naime negativan stav prema politici Bečkog dvora i sklonost suradnji s Ugarskom, kao štitom od mogućeg povratka apsolutizma. Tako se, između ostalog, predlagala unija Hrvatske i Slavonije s Ugarskom,¹² te, do početka rada Ugarskog i Hrvatskog sabora, proglašenje Međimurja neutralnom zemljom, čime se zapravo činio ustupak Mađarima.

Slika 1. Ivan Nepomuk III. Erdödy¹³

Ivan Nepomuk III. Erdödy bio je i posljednji nasljedni župan Varaždinske županije. Nakon njega županijom je upravljao Miroslav pl. Pisačić Hižanovački (1861.-1864.), a nakon njega Dragutin pl. Pogledić Kurilovečki (1864.-1867.).¹⁴ On je, kao član Samostalne narodne stranke ubrzo došao u sukob s činovništvom županije, te je neke čak i otpustio.¹⁵ Napokon ga je kralj, na zahtjev izaslanstva koje

---

¹² To je bilo i prihvaćeno na saborskim zasjedanjima kao prijedlog Narodne stranke.

¹³ "Plemstvo Županije Varaždinske" (katalog izložbe), Gradski muzej Varaždin, 1996. g., str. 28.

¹⁴ Magdalena LONČARIĆ, *Varaždinske vijesti* br. 32. (od 18. VIII. 1993.) i 33. (od 25. VIII. 1993.).

¹⁵ To su bili veliki sudac Kazimir pl. Jelačić, prvi bilježnik Stjepan Hervoić, te pristav Dragutin Antolek – Orešek. R. HORVAT, 353.

su činili Levin Rauch, Koloman Bedeković i župnik Stjepan Vuković, maknuo s položaja župana.¹⁶

Kad je hrvatskim banom postao unionist Levin Rauch, za župana Varaždinske županije bio je postavljen unionist Koloman pl. Bedeković Komorski (1867. - 1869.)¹⁷, a nakon njega tu su funkciju obavljali Petar pl. Horvat (1869. - 1870.), Ladislav pl. Kiš Šaulovečki (1870. - 1874.), Gabrijel pl. Bubanović (1874.) i Ognje-slav Utješenović Ostrožinski (1875. -1885.).¹⁸

Prema odredbi Hrvatske dvorske kancelarije, na čelu koje je tada bio Ivan Mažuranić, Varaždin je 1864. godine postao sjedištem Kraljevskog javnog biljež-ništvu za cijelo područje Kr. sudbenog stola Varaždinske županije. Prvi javni bi-lježnik bio je Janko Šviglin,¹⁹ a nakon njegove smrti 1874. godine, tu je funkciju dobio Vladislav Vežić.²⁰

VARAŽDINCI – ZASTUPNICI U HRVATSKOM SABORU OD 1861. DO 1865. GODINE

Ban Josip Šokčević sazvao je Hrvatski sabor u Zagrebu za 15. travnja 1861., pa je trebalo izabrati saborske zastupnike, i to na temelju izbornog zakona iz 1848. godine. Izbori u Varaždinu održali su se 9. travnja 1861.godine. Područje grada bilo je podijeljeno na četiri izborna kotara, na izbore je od 927 birača izašlo oko 43%, a rezultati izbora bili su sljedeći: u 1. izbornom je kotaru bio izabran gradski sudac Mijo Košćec; u 2. izbornom kotaru Koloman pl. Bedeković, prvi podžupan Varaždinske županije; u 3. izbornom kotaru Ladislav pl. Kukuljević, gradski zastupnik; i u 4. izbornom kotaru Ivan Nepomuk Petrović, također grad-ski zastupnik. Nakon što je zastupnik Ladislav Kukuljević 4. srpnja 1861. položio zastupnički mandat, na njegovo je mjesto naknadno bio izabran gradski kapetan Vjekoslav Zadravec.²¹

---

¹⁶ Isto mj.

¹⁷ R. HORVAT, 359.

¹⁸ Magdalena LONČARIĆ, isto mj.

¹⁹ R. HORVAT, 351.

²⁰ R. HORVAT, 379.

²¹ Agneza SZABO, "Zastupnici grada Varaždina i njihova politička stajališta u radu Hrvatskog sabo-ra 1861.-1873.," *800 godina slobodnog kraljevskoga grada Varaždina 1209.-2009.* Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin, Varaždin – Zagreb 2009., 209.

Slika 2. Koloman Bedeković²²

Kako su se tijekom saborskih rasprava formirala različita politička strujanja, kao uvod u stvaranje političkih stranaka, Narodne, Unionističke i Stranke prava, interesantno je vidjeti kakva su stajališta po tom pitanju zauzeli varaždinski zastupnici u Hrvatskom saboru: Ivan Nepomuk Petrović i Vjekoslav Zadravec pristupili su Narodnoj stranci, dok su Mijo Košćec i Koloman Bedeković podržali ideju Unionističke stranke.

S obzirom da su unionisti bili za bezuvjetnu uniju s Mađarima, njihov stav je tijekom saborske sjednice bio žestoko napadan, čak smatran izdajničkim. To je ponukalo unioniste da uoči glasovanja za članak 42 napuste sabornicu, nakon što su položili svoje mandate. Među njima bili su i varaždinski unionisti Mijo Košćec i Koloman Bedeković. Većina ih se ipak, nakon glasovanja, vratila u Sabor.²³

Ni jedan saborski zastupnik iz grada Varaždina u ovom sazivu Hrvatskog sabora nije podržao novostvorenu Stranku prava.

---

²² "Plemstvo Županije Varaždinske" (katalog izložbe), 29.

²³ Agneza SZABO, 211.

Početak studenog 1861. Hrvatski je sabor bio raspušten,²⁴ i sljedeće četiri godine nije se sazivao. Politički se život u Hrvatskoj svodio na dilemu da li se treba i dalje oslanjati na Ugarsku, ili pogled početi upirati prema Beču. Upravo za ovu drugu opciju zalagala se Samostalna narodna stranka, osnovana 1863. godine, nakon što se iz Narodne stranke izdvojio dio članstva predvođen Ivanom Mažuranićem i Ivanom Kukuljevićem.²⁵

Uoči novih izbora 1865. godine, ban Šokčević je po napatku Ivana Mažuranića sazvao novu Bansku konferenciju, koja je trebala promijeniti izborni zakon, a promjena se odnosila na smanjeni broj virilista, kojih je do sada bilo 79, dok bi ih sada bilo samo 24 (i to uglavnom iz redova svećenstva, koje je većinom simpatiziralo samostalce, za razliku od velikaša koji su većinom bili unionisti), a došlo je i do promjena u vezi izbornih kotareva, pa se na taj način smanjio broj zastupnika u Banskoj Hrvatskoj sa 120 na samo 74.²⁶ Pretpostavka je bila da bi se tako mogla osigurati većina samostalcima u Hrvatskom saboru.

Kad je kralj 1865. godine konačno sazvao Hrvatski sabor (1865.-1867.), Samostalna narodna stranka je bila, usprkos svega, na izborima poražena od koalicije Narodne i Unionističke stranke. Sabor je tada jednoglasno prihvatio prijedlog da članak 42 iz 1861. godine i dalje bude temelj državnopravnih odnosa Hrvatske i Ugarske.

Zbog novog izbornog zakona u radu tog sabora sudjelovala su samo trojica Varaždinaca: unionisti Ladislav Kukuljević i August Lukinec, te Antun Melinčević član Samostalne narodne stranke.

Jedan od zadataka Sabora bio je izbor regnikolarne deputacije za pregovore s Ugarskim saborom, te glasovanje za adresu u kojoj se nalazi i zahtjev za ujedinjenjem hrvatskih zemalja. Narodnjaci i samotalci glasovanjem su prihvatili adresu, dok su je unionisti odbili. Isto su tako unionisti napustili Sabor uoči izbora članova deputacije. Varaždinski su zastupnici u Hrvatskom saboru podržali svoje stranke, Kukuljević i Lukinec Unionističku, a Melinčević Samostalnu narodnu stranku.

Sabor se distancirao od kraljeve krunidbe za ugarskog kralja (pošto odnosi s Ugarskom nisu bili uređeni), pa je bio raspušten 25. svibnja 1867. godine, nakon čega je ban Šokčević odstupio s banske funkcije, a namjesnikom banske časti postao je unionist Levin Rauch.²⁷

---

²⁴ Vidi str. 276.

²⁵ Program Samostalne narodne stranke bazirao se na izravnim pregovorima s Dvorom, s ciljem pripojenja Dalmacije, i stjecanju samostalnosti u odnosu prema Ugarskoj (opet se aktualizira ideja austroslavizma), ali cijena toga je bila priznavanje centralističke politike ministra Schmerlinga.

²⁶ Josip HORVAT, *Politička povijest Hrvatske*, sv. 1, August Cesarec – Zagreb 1989., 183–184.

²⁷ Levin Rauch je bio veleposjednik iz Martijanca.

HRVATSKA I VARAŽDIN U NAGODBENO VRIJEME

S obzirom na, za Austriju nepovoljnu vanjsku politiku, koja je između ostalog obilježena i porazom u ratu s Pruskom, kriza koja je nakon toga nastupila riješena je sklapanjem Austro – ugarske nagodbe 1867. godine, kojom je nastala Austro – ugarska, odnosno Dvojna Monarhija.

Već 8. siječnja 1868. bio je sazvan novi Hrvatski sabor, u kojem je, na temelju novog, nametnutog izbornog zakona, bio je povećan broj virilista, čime se dobila unionistička većina, koja je prihvatila Hrvatsko – ugarsku nagodbu, na kojoj će se, uz nebitne izmjene, temeljiti državopravni položaj Hrvatske sve do sloma Monarhije.

Varaždin su u tom sazivu Hrvatskog sabora predstavljala samo dvojica zastupnika, što je bila posljedica novog izbornog zakona. Izbori u Varaždinu bili su održani 16. prosinca za prvi izborni kotar, kad se odazvalo 208 od 355 birača, i 17. prosinca 1867. za drugi izborni kotar, kad je od 207 birača izborima pristupilo njih 152.²⁸ Zastupnicima u Hrvatskom saboru tada su postali gradski zastupnik unionist Maksim Maller, koji je pobijedio narodnjaka Ivana Nepomuka Petrovića,²⁹ te Vladoje Perko, također unionist, koji je pobijedio svećenika Ivana Nepomuka Jagića, člana Narodne stranke.

Slika 3. Glavni trg u Varaždinu sredinom sedamdesetih godina XIX. st.³⁰

²⁸ R. HORVAT, 359–360.

²⁹ Maller je ranije bio član Samostalne narodne stranke, ali je prišao unionistima (A. Szabo, 214).

³⁰ Magdalena LONČARIĆ, "Tiskarstvo u Varaždinu 1586.–1946.", (katalog izložbe), Gradski muzej Varaždin, 2007., str. 30.

Obojica varaždinskih zastupnika glasovali su za Hrvatsko – ugarsku nagodbu, po kojoj je Hrvatska doduše sačuvala unutrašnju autonomiju, svoj jezik i dobila priznanje teritorijalne cjelovitosti, ali je Nagodba ipak Mađarima osiguravala hegemoniju i u političkim i u gospodarskim pitanjima.

Prema Nagodbi zajedničkim poslovima tada su rukovala zajednička ministarstva (za financije, poljodjelstvo, trgovinu i narodnu obranu). U zajedničkoj vladi u Budimpešti hrvatske interese zastupao je dalmatinsko – hrvatsko – slavonski ministar bez lisnice, a na tu je funkciju bio izabran dotadašnji župan Varaždinske županije Koloman pl. Bedeković (1869.-1871.).

Nakon demisije bana Levina Raucha, Koloman pl. Bedeković bio je imenovan za novog hrvatskog bana (26. siječnja 1871. - 12. veljače 1872.).

U njegovom mandatu održali su se novi izbori za Hrvatski saboru u svibnju 1871. godine, a za razliku od prošlih izbora, bili su provedeni bez političkog pritiska, pa su pobjedu osigurali Narodnoj stranci, koja je dobila 51 mandat, dok su unionisti dobili samo 13 mandata, i od ovog se izbornog poraza nikad nisu do kraja oporavili.

Tada je i Varaždin u oba izborna kotara izabrao kandidate iz redova Narodne strake, nasuprot unionistima. Izbori u Varaždinu bili su održani 16. svibnja 1871. godine. U prvom izbornom kotaru narodnjak Dragutin Pust sa 166 glasova porazio je unionista Antuna Melinčevića koji je dobio 83 glasa svojih sugrađana. U drugom izbornom kotaru pobijedio je narodnjak Ivan Nepomuk Jagić, koji je dobio 165 glasova, dok je njegov protukandidat, gradski sudac Mijo Košćec, dobio 33 glasa.³¹ Sabor je nakon nekoliko uzastopnih odgađanja konačno bio sazvan za 15. siječnja 1872. godine.

Nastojanje bana Bedekovića oko suradnje Narodne i Unionističke stranke nije uspjelo, a zbog raspuštanja Hrvatskog sabora u veljači 1872. godine, Koloman pl. Bedeković odstupio je s banske funkcije.

Banski je namjesnik Antun Vakanović proveo nove izbore za sabor, popraćene političkim pritiskom, s ciljem da se u saboru stvori unionistička većina. Iako su pobjedu osvojili narodnjaci (47 narodnjaka, 28 unionista), Vakanović je iskoristio svoje pravo i u sabor pozvao 47 virilista, te je na taj način u Hrvatskom saboru umjetno stvorena unionistička većina.³² Tada je Narodna stranka pristala unionistima osigurati šest od dvanaest mjesta u regnikolarnoj deputaciji za pregovore o reviziji nagodbe, koja je donijela nevažne izmjene, ali je Hrvatski sabor

---

³¹ Izborima je u prvom izbornom kotaru pristupilo 249 od 359 upisanih birača, a u drugom 198 od 254 upisanih birača; R. HORVAT 366 -367.

³² Jaroslav ŠIDAK, Mirjana GROS, Igor KARAMAN, Dragovan ŠEPIĆ, *Povijest hrvatskog naroda 1860.-1914.*, Zagreb, 1968. str. 71.

nakon toga većinom glasova (dakle i narodnjačkih) prihvatio ovako rediviranu Nagodbu 5. rujna 1873. godine.

I u ovom je sazivu Hrvatskog sabora Varaždin imao svoje predstavnike iz redova Narodne stranke. Naime, na izborima u Varaždinu (29. i 30. svibnja 1872.), u oba izborna kotara, pobijedili su narodnjaci: u prvom izbornom kotaru Dragutin Pust sa 180 glasova (nasuprot Antunu Melinčeviću koji je dobio 105 glasova), a u drugom svećenik Ivan Nepomuk Jagić sa 154 glasa (njegov je protivnik Kelemen dobio 41 glas).

Osim njih u radu Sabora sudjelovao je i unionist Ladislav Kukuljević, koji je u zastupnički mandat dobio kao virilist. Sva trojica varaždinskih zastupnika glasovali su za reviziju Hrvatsko – ugarske nagodbe.³³

PROMJENE U VRIJEME BANA IVANA MAŽURANIĆA

Novim je hrvatskim banom nakon revizije Nagodbe bio imenovan Ivan Mažuranić (1873.-1880.), političar, koji je svoje bečke veze koristio tako da je bio prilično neovisan u odnosu prema Ugarskoj, ali i protivnicima u vlastitoj stranci, i koji je proveo čitav niz modernih reformi na području zakonodavstva, koje su Hrvatsku od staleške države, pretvorile (naravno u okvirima dopuštenih mogućnosti) u modernu državu.³⁴

Vijest o imenovanju bana – pučanina Mažurnića radosno je odjeknula i u Varaždinu, čije će gradsko zastupstvo imenovati izaslanike koji će uručiti pozdrav Varaždinaca novom banu.

Godine 1875. ban Ivan Mažuranić je raspisao izbore za Hrvatski sabor. Narodna je stranka tada ostvarila veliku pobjedu u 65 izbornih kotara, dok je oporbi pripalo 10 izbornih kotara.

Izbori narodnih zastupnika u Varaždinu bili su održani 3. kolovoza za prvi, i 4. kolovoza 1875. godine za drugi izborni kotar. U prvom je pobijedio Dragutin Pust, a u drugom Dragutin Antolek – Orešek, obojica narodnjaci.

Na slijedećim izborima održanim 1878. godine povjerenje birača ponovno je dobio Dragutin Antolek – Orešek, koji je tom prilikom pobijedio pravaša Lazara Somođija. Drugi varaždinski zastupnik te je godine bio Ivan Nepomuk Petrović. On je bio kandidiran umjesto Dragutina Pusta koji je zbog afere s pronevjerom Varaždinske štedionice čiji je bio ravnatelj, napustio grad.³⁵

---

³³ R. HORVAT, 369, A. SZABO, 215.

³⁴ Usp. Đ. CESAR, 16.

³⁵ Kasnije je bio uhićen i osuđen, R. HORVAT, 393.

BORBE ZA GRADSKU VLAST

Po *Zakonu o uređenju gradova* gradsko se zastupstvo trebalo mijenjati svake tri godine, a posljednja obnova gradskog zastupstva u Varaždinu je bila još 1861. godine. U međuvremenu se broj zastupnika smanjio,³⁶ jer je osmero njih umrlo, a dvojica više nisu bili stanovnici Varaždina. Iako je Zemaljska vlada još 1866. godine Kolomana pl. Bedekovića, tadašnjeg administratora Varaždinske županije, imenovala povjerenikom za gradsku obnovu, on po pitanju gradskog zastupstva nije ništa učinio. Zbog toga su zastupnici grada Varaždina Ivan Nepomuk Jagić i Dragutin Pust na sjednici Hrvatskog sabora koja je bila održana 4. srpnja 1872. godine, postavili pitanje vezano uz obnovu gradskog zastupstva, tražeći da se to što skorije riješi, jer o tome ovisi i prosperitet grada.

U svibnju 1873. godine konačno su se, po odredbi hrvatske vlade, na čelu koje je tada bio banski namjesnik Antun Vakanović, održali izbori za novo gradsko zastupstvo.³⁷ Novost je bila odredba da se ima birati samo 24 zastupnika,³⁸ umjesto 40 koliko se biralo od 1861. godine.

U oba su izborništva većinu dobili pripadnici Narodne stranke – po deset u svakom izborništvu, odnosno novoizabrano gradsko zastupstvo sastojalo se od dvadeset narodnjaka i četiri unionista.³⁹ Tako su članovi gradskog zastupstva postali, između ostalih, Dragutin Tomasi, Dragutin Pust, Ivan Nepomuk Petrović, te Vladislav Vežić.

Raspuštanje starog, i uspostava novog gradskog zastupstva početkom lipnja obavljeno je uz nazočnost vladinog povjerenika Stjepana pl. Hervoića.

Varaždinski načelnik u to doba bio je Antun Melinčević, koji se na toj funkciji nalazio od 1861. do 1875. godine, dok je gradski sudac tada bio Mihajlo pl. Košćec.⁴⁰ Te se dvije službe postepeno stapaju, jer je zakonom iz 1874. godine iz oblasti sudstva bila ukinuta sudska zadaća gradova.⁴¹

Nakon Antuna Melinčevića za načelnika je bio postavljen Dragutin Pust, ali kad je u jesen 1878. godine izbio skandal oko Varaždinske štedionice, Dragutin Pust je ostao i bez načelničkog položaja, na kojem ga je zamijenio Ivan Nepomuk Petrović, koji je bio na čelu Varaždina do 1881. godine.⁴²

---

³⁶ Gradsko zastupstvo broji četrdeset zastupnika.

³⁷ Većinu u starom imali su unionisti. R. HORVAT, 377.

³⁸ Ta odredba je vrijedila od 1851. do 1861., kad ju je promijenio ban Šokčević u korist 40 zastupnika.

³⁹ R. HORVAT, 378.

⁴⁰ Krešimir FILIĆ, "Varaždinski gradski suci (načelnici)", *Spomenica Varaždinskog muzeja 1925.-1935., Varaždin 1935.* (pretpisak iz 1995.), 25.

⁴¹ Spomenka TEŽAK, "Varaždinska gradska vlast u 20. st.", *800 godina slobodnog kraljevskog grada Varaždina 1209.-2009.*, Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin, Zagreb – Varaždin 2009, str. 161.

⁴² Krešimir FILIĆ, isto mj.

U vrijeme Petrovićevog načelničkog mandata, zbog sukoba s podnačelnikom Maksom Mallerom, došlo je do krize gradskog zastupstva 1879. godine, zbog čega je on dao ostavku na načelnički položaj, a čitavo je gradsko zastupstvo 22. siječnja 1880. godine položilo mandate, pa je Varaždin do izbora novog gradskog zastupstva i načelnika dobio vladinog povjerenika u osobi Gusta Vidalija.⁴³

Izbori su bili održani u travnju 1880. godine, a u prvom izborništvu su, između ostalih, bili izabrani: Dragutin Antolek – Orešek, Simon Deutsch, Dragutin Tomasi, Vjekoslav Leitner, David Hönnigsberg, Milan Vrabčević i drugi.

U drugom izborništvu su bili izabrani svi kandidati narodnjaci, među ostalima i Ivan Nepomuk Petrović, koji će ponovno biti izabran za načelnika, ali će već sljedeće godine položiti svoj mandat.⁴⁴

VAŽNIJI KULTURNI I OSTALI DOGAĐAJI U VARAŽDINU 60-IH I 70-IH GODINA XIX. ST.

Varaždin je u XIX. stoljeću doživio i vizuelnu i društvenu preobrazbu. Rušenjem zidina i zatrpavanjem gradskih šančeva stara se gradska jezgra spojila s ranije nastalim predgrađima, a novootvorene djelove trebalo je urbanizirati, pa se počinju formirati nove ulice i trgovi, kao stvoreni za monumentalna zdanja koja će se do kraja XIX. i početkom XX. stoljeća tu izgraditi.⁴⁵

Gradsku elitu Varaždina u ovo su vrijeme predstavljali bogati obrtnici i trgovci, od kojih su neki već ranije kupili plemićke palače,⁴⁶ a u novim će se ulicama ubrzano graditi uglavnom građanske kuće. Osobito kvalitetna zdanja niknuti će u Kukuljevićevoj ulici (Kuća Puszth, kuća Lovrenchich), te u Vrazovoj ulici (kuća Perko).⁴⁷

Daljnji razvoj trgovine od sredine XIX. stoljeća odraziti će se u izgradnji novih velikih kuća bogatih Varaždinaca, npr. kuće Samuela Mosingera u Kukuljevićevoj ulici i uglovnice na Trgu bana Jelačića 4, zatim kuće tvorničara Tomasija u Habledićevoj ulici (koja je nadogradnja na raniju palaču Petković – Ožegović na Trgu slobode 2), i mnoge druge velike zgrade s neostilskim pročeljima, što je tada bio trend kod imućnih građana.

Varaždin je 1866. godine dobio i novu rasvjetu, naime postavljene su lampe na petrolej, umjesto dotadašnjih na obično ulje. Šetnje varaždinskim gradskim

---

⁴³ R. HORVAT, 396–397.

⁴⁴ R. HORVAT, 397, 400.

⁴⁵ Na sjevernom grabištu nastati će Nazorova ulica, na zapadnom Vrazova, na istočnom Preradovićeveva, a na južnom Cesarčeva ulica. Novootvoreni trgovi su Kapucinski i današnji Trg bana Jelačića.

⁴⁶ Npr. obitelj Puszth će na prijelazu iz XVIII. u XIX. stoljeću kupiti neke palače obitelji Patačić.

⁴⁷ Ivy LENTIĆ KUGLI, *Varaždin, povijesna urbana cjelina grada*, Zagreb 1977., 63.–67.

središtem biti će još ugodnije od jeseni 1876. godine, kad su bili potaracani pločnici.⁴⁸

Nakon političkih promjena 60-ih godina gospodarska slika Varaždina je bila u skladu s općim gospodarskim prilikama u Hrvatskoj. Naime, nakon sklapanja Hrvatsko – ugarske nagodbe 1868. godine, cjelokupno gospodarstvo i financije su u nadležnosti zajedničkih organa vlasti, tako da je industrijalizacija Varaždina u drugoj polovini XIX. stoljeća bila znatno usporena. Tome će doprinijeti i kriza koja je nakon 1873. godine zahvatila čitavu Monarhiju.

Iako je u Varaždinu u prvoj polovini XIX. stoljeća bila razvijena manufakturna proizvodnja (ciglana, odmotavaonica svile, manufaktura olovne gledi, proizvodnja cikorije, duhana ...), taj je proces bio zaustavljen u doba Bachova apsolutizma.

Međutim obrtništvo i trgovina i nadalje su bili razvijeni što se osobito vidjelo prilikom Prve dalmatinsko – hrvatsko – slavonske izložbe, koja je 1864. godine bila otvorena u Zagrebu pod pokroviteljstvom bana Šokčevića, i na kojoj su se, između ostalih, isticali brojni radovi varaždinskih obrtnika, zbog čega su neki od njih bili i odlikovani.⁴⁹

Na zahtjev varaždinskih obrtnika u veljači 1869. godine počela poslovati “Varaždinska štedionica” s dioničkom glavnicom od 40 000 forinti. Antun Pust bio je imenovan privremenim ravnateljem, a nakon što je on odstupio, novim je ravnateljem postao Dragutin Pust, dok je za tajnika bio izabran Dragutin Tomasi. Prvi predsjednik “Varaždinske štedionice” bio je dr. Aleksandar Halter. Prostorije “Varaždinske štedionice” isprva su se nalazile u Dravskoj ulici 29, a od 1871. godine preseljene su u Pavlinsku 39.⁵⁰

U ljeti 1872. godine Varaždin je dobio i drugi novčarski zavod, koji se zvao “Županijska štedionica u Varaždinu”, a ustrojen je s impozantnom glavnicom od 100 000 forinti. Prvi predsjednik ovog zavoda bio Mihajlo Moses.⁵¹

Da bi se Varaždin mogao gospodarski još više razviti, od primarne važnosti bila je prometna povezanost s razvijenijim područjima. Varaždinsko je gradsko poglavarstvo još 1861. godine Hrvatskom saboru poslalo predstavku s molbom za gradnju željezničke pruge od Varaždina do kolodvora u Čakovcu, kako bi i Varaždin bio prometno spojen s velikim centrima Monarhije,⁵² međutim, ni tada, a ni kasnija nastojanja nisu urodila plodom sve do 1886. godine, kad je konačno

---

⁴⁸ R. HORVAT, 355, 387.

⁴⁹ R. HORVAT, 350–351.

⁵⁰ R. HORVAT, 362; usp. Belošević, 171.

⁵¹ BELOŠEVIĆ, 172.

⁵² Naime, kad je u travnju 1860. bila otvorena pruga Velika Kaniža – Pragersko, Varaždinci koji su htjeli putovati npr. prema Beču ili Budimpešti, najprije su trebali kolima doći do Čakovca.

puštena u promet "Zagorska željeznica", koja je prolazeći kroz Varaždin, povezivala Čakovec na pruzi Budimpešta – Pragersko, i Zaprešić, na pruzi Sisak – Zidani Most.⁵³

S obzirom da je u vrijeme apsolutizma bilo raznih oblika gušenja narodnih osjećaja i nametanja njemačkog jezika i njemačke kulture u javnom životu grada, uspostava ustavnosti rezultirala je oduševljenjem koje se moglo osjetiti na svakom koraku. Javne priredbe s pjevanjem hrvatskih pjesama redale su se već od početka 1860. godine, tj. već od prvih naznaka da će doći do političkih promjena.

Tako je u 17. siječnja 1860. "Društvo narodnog kazališta"⁵⁴ napunilo Redutnu dvoranu - tadašnje kazalište⁵⁵ prikazivanjem Freudenreichovih "Graničara", a to se ponovilo još dva puta isti mjesec, te još jednom krajem travnja iste godine.⁵⁶

U nedostatku profesionalne kazališne družine, Varaždinci su organizirali gostovanje Hrvatskog narodnog kazališta iz Zagreba, koje je u razdoblju od svibnja do kolovoza 1861. godine održalo niz predstava koje su bile jako dobro posjećene, a o čemu su pisale i *Narodne novine* (7. kolovoza 1861.).⁵⁷

Iako je dotadašnje kazalište, moglo primiti i do 400 posjetitelja, ipak je bilo premalo za kulturne potrebe grada, pa će Varaždin 1873. godine dobiti novu kazališnu zgradu, koju je projektirao bečki arhitekt Herman Helmer. Svečano otvorenje bilo je 24. rujna 1874. godine, a slijedećeg dana, 25. rujna, zagrebački su glumci izveli dramu "Poturica" Ivana Kukuljevića.

Zbog sve većeg broja učenika dotadašnja gimnazijska zgrada (današnja Pavlinska ul. br. 4) pokazala se premalom, pa je gradsko zastupstvo još od 1864. godine gradnju nove gimnazijske zgrade smatralo nužnom potrebom. Kamen temeljac položen je 1867. godine, a zgrada nove gimnazije bila je dovršena 1870., kad je i započela nastava u novim prostorima,⁵⁸ i to samo u istočnom krilu, dok se u južno krilo zgrade uselila niža realka.⁵⁹

---

⁵³ Bernard STULLI, "Željezničko pitanje u sjeverozapadnoj Hrvatskoj do 1941.", *Varaždinski zbornik 1181.-1981.*, Varaždin 1983., 289-294.

⁵⁴ Društvo su osnovali varaždinski amateri krajem 1859. g., a djelovalo je pod ravnateljstvom Vladislava Vežića.

⁵⁵ Kazališne predstave u Varaždinu održavaju se od početka XIX. st. pa sve do izgradnje novog kazališta u tzv. Redutnoj dvorani, koja se nalazila u današnjoj Kranjčevićevoj ulici 4 (kuća Mekovec).

⁵⁶ Isto je Društvo pripremilo i niz drugih predstava, redovito dobro posjećениh, čiji je prihod išao u dobrotvorne svrhe. R. HORVAT, 334.

⁵⁷ R. HORVAT 338-339.

⁵⁸ A. MAGDIĆ, "Gradnja nove gimnazijske zgrade", *Spomenica Varaždinske gimnazije*, Varaždin, 1937. 182-185.

⁵⁹ Kasnije se u taj prostor uselila Niža dječjačka škola i Šegrtska škola., Siniša Horvat, "Povijest varaždinske gimnazije od utemeljenja do obilježavanja 350. obljetnice njezina djelovanja (1636.-1986.)", *Gimnazija u Varaždinu 1636.-2006.*, Varaždin 2006., 30.

Oba su se ova važna kulturna događaja dogodila u vrijeme načelničkog mandata Antuna Melinčevića.⁶⁰

Varaždin je imao jaku tradiciju tiskarstva. Sredinom XIX. stoljeća tiskara je bila u vlasništvu Josipa Platzera starijeg i njegovog sina Josipa, a isticala se izdavanjem knjiga na hrvatskom i njemačkom jeziku, te novinama, pri čemu treba osobito istaknuti vrijedan pokušaj Dragutina Antoleka – Oreška, koji je nakon obnove ustavnog stanja pokrenuo izdavanje satiričko - humorističkog lista, prvog te vrste na hrvatskom jeziku, kojeg je nazvao “Podravski jež”, a čije su bodlje bile uperene protiv Nijemaca u Monarhiji. Prvi, nažalost i jedini broj, bio je tiskan u (precijenjenoj) nakladi od 2000 primjeraka, a izašao je 17. ožujka 1862. godine.⁶¹

62

To nije bio kraj izdavanja novina u Varaždinu. Bartol Francelj, učitelj na Nižoj realci, počeo je u ožujku 1867. godine izdavati prvi varaždinski tjednik “*Pučki prijatelj*” (Poučan i zabavan tjednik za puk trojedne kraljevine), koji je izlazio sve do 18. listopada 1877. godine. List je pisao o gospodarskim i političkim temama, i bio je glasilo Mažuranićeve Narodne stranke.⁶³

⁶⁰ Krešimir FILIĆ, str. 25.

⁶¹ Antun GOLOB, “Novinstvo Varaždina (1862.–1962.)”, *Varaždinski zbornik 1181.–1981.*, Varaždin 1983., 538.

⁶² “*Politički i stranački život Varaždina 1861.–1941*”, (katalog izložbe), Gradski muzej Varaždin, 1994., 7.

⁶³ Osim Francelja urednici “*Pučkog prijatelja*” bili su Dragutin Jagić (1872.-1875.) i Franjo Strepanek (1875.-1877.). List se tiskao u Platzеровој tiskari, osim u razdoblju od 1874. do 1875., kad se tiskao u Zagrebu u Albrechtovoj tiskari.

Nakon što je "Pučki prijatelj" prestao izlaziti, u Varaždinu neko vrijeme nije bilo nikakvih novina, pa se Bartol Francelj 1880. godine ponovno okušao kao izdavač. Pokrenuo je list "Prijatelj puka", međutim, ni prvi broj nije bio raspačan.⁶⁴

Iako je nakon ukidanja Bachova apsolutizma hrvatski jezik vraćen u javni i kulturni život Hrvatske, pa tako i Varaždina, još uvijek su se mnogi, rado služili njemačkim jezikom. Zbog toga su varaždinski intelektualci, organizirani u narodnoj čitaonici "Dvorana" imali važnu ulogu u afirmaciji hrvatskog jezika. Predsjednik "Dvorane" od 1869. godine bio Ivan Kohl, čijom zaslugom se i uspješla održati, jer je vodstvo u društvenim i kulturnim događanjima u gradu u to vrijeme sve više preuzimalo njemačko društvo "Kasino."⁶⁵ Kohl je pokrenuo niz predavanja na hrvatskom jeziku, osobito za varaždinske gospođe, a gimnazijski profesor dr. Josip Križan⁶⁶ održao je prvo takvo predavanje 18. ožujka 1870. godine, na temu "O treptajućem gibanju i o Cortijevih vlakninah uha". Odziv bio velik, a do početka travnja 1870. godine održana su četiri predavanja.⁶⁷

U proljeće 1871. započela je nova serija javnih predavanja, ovaj put u velikoj dvorani Varaždinske gimnazije,⁶⁸ a prvo je predavanje 3. ožujka ponovno održao Josip Križan. Osobito velik interes bio je za temu "O 200 – godišnjici smrti Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana", koju je 17. ožujka 1871. godine održao Dragutin Jagić. Te godine se i inače prvi put u Varaždinu obilježavao ovaj važan povijesni događaj.

Javna predavanja za građanstvo održavala su se i kasnijih godina, a serija predavanja počinjala je s predavanjem dr. Josipa Križana.

Kad je 1873. godine bila izgrađena nova kazališna zgrada, u njemu je bio predviđen i prostor za "Dvoranu", koja međutim nije imala dovoljno sredstava za plaćanje godišnjeg najma od 600 forinti, pa se smjestila u zgradu starog kazališta (Kranjčevićeva 4), gdje je najam bio povoljniji.⁶⁹ Tek kad su se "Dvorana" i "Kasino" 23. rujna 1877. godine ujedinili, nova je "Dvorana" svoje prostorije dobila u novoj kazališnoj zgradi. Predsjednik društva tada je bio odvjetnik Pavao Čepolo.⁷⁰

---

⁶⁴ List je negativno pisao o aktualnoj politici, pa je državni odvjetnik B. Francelju zaprijetio zatvorom.

⁶⁵ Stjepan BELOŠEVIĆ, *Županija varaždinska i slobodni i kraljevski grad Varaždin*, Zagreb 1926., 160.

⁶⁶ Josip KRIŽAN (1841.-1921.), profesor matematike, fizike, filozofije, logike; od 1870.-1877. predavač i organizator javnih predavanja.

⁶⁷ R. HORVAT, 364.

⁶⁸ Narodna čitaonica "Dvorana" nije zbog velikog interesa mogla sama osigurati prostor; Siniša HORVAT, 31.

⁶⁹ Do tada je bila smještena u Petrovićevoj kući (palača Herzer) na Franjevačkom trgu.

⁷⁰ BELOŠEVIĆ, isto mj.

Novi se duh osjetio i u glazbenom životu Varaždina. Naime, u gradu je još iz kraja pedesetih godina djelovalo *Varasdiner Männergesangverein*, čija je popularnost zbog njemačkog repertoara nakon ukidanja apsolutizma sve više opadala. Štoviše, 1861. godine društvo su napustili hrvatski članovi, zbog nezadovoljstva pronjemačkim duhom koji je u njemu vladao.

Kad je bila otvorena nova kazališna zgrada, 1873. godine, gradsko je zastupstvo *Männergesangvereinu* dalo na besplatno korištenje dvije prostorije, ali je već krajem iste godine ta usluga bila otkazana na prijedlog Dragutina Antoleka – Oreška i Vladislava Vežića uz obrazloženje da je na proslavi 25-godišnjice krunjenja Franje Josipa, 2. prosinca 1873. godine, zbor otpjevao pučku himnu na njemačkom jeziku i tako uvrijedio domoljubne Varaždince.⁷¹

Sredinom 70-ih godina u glazbeni život Varaždina ulazi hrvatsko pjevačko društvo *Vila*, koje je varaždinska javnost željno iščekivala, i konačno upoznala 8. IX. 1875. godine, prigodom proslave 25-godišnjice biskupovanja Josipa Jurja Strossmayera, što ga je organizirala "Dvorana".⁷² Međutim, prvi službeni nastup pjevačkog društva "Vila" pod tim imenom bio je u svibnju 1876. godine.⁷³

Godine 1873. Varaždin je izgubio jednog uglednog glazbenika. Naime 4. studenoga, u 73. godini života umro je kompozitor i virtuoz na gitari Ivan Padovec.

Česti požari, Varaždincima su nanosili velike štete, a onaj koji je u noći s 9. na 10. siječnja 1864. godine, izbio u zgradi bivšeg isusovačkog kolegija, te zaprijetio okolnim zgradama, čak i crkvi Marijina uznesenja (današnja katedrala), naveo je Varaždince na ideju o osnutku *Vatrogasnog društva*, koje je utemeljeno u svibnju 1864. godine kao prvo takvo društvo u Hrvatskoj. Prvi zapovjednik *Vatrogasnog društva* bio je gradski kapetan Vjekoslav Zadravec.⁷⁴

Građanin Antun Bombek je 1872. godine utemeljio "Društvo za potporu bolesnika", čiji su članovi, uz tjedni prinos od 10 novčića, mogli, u slučaju bolesti, dobiti besplatnu liječničku pomoć i lijekove, a u slučaju smrti obitelj je dobila 25 forinti za pogrebne troškove.⁷⁵

U Varaždinu se u to vrijeme počeo razvijati i sport. Tjelovježba (gombanje) postaje sve prisutnije osobito među mlađom populacijom, a od školske godine

---

⁷¹ Andrija TOMAŠEK, "Pjevačka društva kao faktor muzičke kulture Varaždina", *Varaždinski zbornik 1181.-1981.*, Varaždin 1983. 405-406 (autor citira tekst iz brošure "Slava Vile" koja je tiskana 1900. g. u Platzerovoj tiskari).

⁷² BELOŠEVIĆ, 161.

⁷³ Andrija TOMAŠEK, 406.

⁷⁴ R. HORVAT, 350.

⁷⁵ Gustav PIASEK, "Prilog proučavanju razvoja zdravstvenog osiguranja u Varaždinu s posebnim osvrtom na prve godine rada okružne blagajne", *Godišnjak Gradskog muzeja* br.5, Varaždin 1975., 79; Belošević, 168.

1875./1876. postaje obvezan školski predmet. Na varaždinskoj osnovnoj školi zaposlen je Dragutin Nilius kao prvi učitelj gombanja, a učenici su, u nedostatku adekvatnog prostora, vježbali u Graberju.⁷⁶

Nakon što je nastup zagrebačkog "Hrvatskog sokola" oduševio Varaždince, donesena je bila odluka da se takvo sportsko društvo osnuje i u Varaždinu, pa se to i realiziralo sredinom 1877. godine.⁷⁷ Već sljedeće, 1878. godine osim gimnastike u sklopu društva počinju se vježbati i atletske discipline.

Krajem 1869. godine završen je popis stanovništva, čiji su rezultati objavljeni 1870. godine. Prema podacima šire je varaždinsko područje, u koje je bilo uključeno i područje Varaždinbrega i Novo selo preko Drave, brojilo 10 799 stanovnika. Popis nije sadržavao podatke o narodnosti i jeziku nego samo o vjeri. Tako u Varaždinskom području živi 10 224 stanovnika rimokatoličke vjere, 486 židovske vjere, 43 pravoslavne, 17 grkokatoličke i 4 druge vjere.⁷⁸

Novi popis stanovništva koji je bio objavljen 31. prosinca 1880. godine daje slijedeću sliku Varaždina: broj stanovnika porastao je na 11 445 stanovnika, od čega je 10 510 rimokatolika, 589 židovske vjere, 217 evangelika, 98 pravoslavaca, 26 grkokatolika, 3 inovjerca, 1 bezvjerac i 1 nepoznate vjere. Za razliku od prošlog popisa, u ovome se nalaze i podaci o narodnosti (tj. po materinskom jeziku). Tako u Varaždinu tada živi 8 909 Hrvata i Srba, 866 Nijemaca, 753 Mađara, 725 Slovenaca 127 Čeha i Slovaka, 47 Talijana, 12 Poljaka, 3 Cigana, 1 Rumunj i 2 drugih narodnosti.

Od ukupnog broja stanovnika Varaždina 1 330 pripadalo je vojničkom staležu.⁷⁹

ZAKLJUČAK

Mnogo se promjena dogodilo u ovih dvadeset godina, od 1860. pa do 1880. Prije svega to je bio kraj Bachova apsolutizma, koji je nakratko donio nagovještaj pozitivnih promjena u nenjemačkim područjima Monarhije. Međutim, ponovno uvođenje centralizma bilo je samo uvod u sklapanje Nagodbe i stvaranja Austro-ugarske monarhije 1867. godine, te sklapanje Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. godine, čime je Hrvatska došla u krajnje nepovoljan položaj.

Ipak joj je ostavljeno dovoljno mogućnosti u djelokrugu autonomnih poslova, pa se moglo poraditi na razvoju obrazovanja i kulture, osobito za vrijeme banovanja bana pučanina Ivana Mažuranića, tvorca mnogih reformi u upravi,

---

⁷⁶ Vladimir PLETENAC, "Nastanak i razvitak osnovnih i nekih drugih škola u Varaždinu", "Varaždinski zbornik 1181.-1981.", Varaždin 1983., 533-534.

⁷⁷ R. HORVAT, 389.

⁷⁸ R. HORVAT, 363.

⁷⁹ R. HORVAT, 398.

pravosuđu i prosvjeti. Nije slučajno što je Varaždin baš u to vrijeme dobio i reprezentativnu kazališnu zgradu.

POPIS LITERATURE

1. Stjepan BELOŠEVIĆ, *Županija varaždinska i slobodni i kraljevski grad Varaždin*, Zagreb 1926.
2. Durđica CESAR, "Opće prilike u Hrvatskoj u Jurinčevo doba", *Adolf Jurinac i njegovo djelo 1854.-2004.*, Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin, Gimnazija Varaždin i Gradski muzej Varaždin, Zagreb - Varaždin, 2004.
3. Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ, "Reakcija Varaždinaca na ukinuće Varaždinske županije", *800 godina slobodnog kraljevskoga grada Varaždina 1209.-2009.*, Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin, Varaždin – Zagreb, 2009.
4. Antun GOLOB, "Novinstvo Varaždina" (1862.-1962.), *Varaždinski zbornik 1181.-1981.*, Varaždin, 1983.
5. Josip HORVAT, *Politička povijest Hrvatske*, sv.1, August Cesarec – Zagreb, 1989.
6. Rudolf HORVAT, *Povijest grada Varaždina*, Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin i Grad Varaždin, Varaždin, 1993.
7. Siniša HORVAT, "Povijest varaždinske gimnazije od utemeljenja do obilježavanja 350. obljetnice njezina djelovanja (1636.-1986.)", *Gimnazija u Varaždinu 1636.-2006.*, Varaždin 2006.
8. Krešimir FILIĆ, "Varaždinski gradski suci (načelnici)", *Spomenica Varaždinskog muzeja 1925.-1935.*, Varaždin 1935. (pretisak iz 1995.)
9. Krešimir FILIĆ, "Povijest varaždinske gimnazije", *Spomenica varaždinske gimnazije 1636.-1936.*, Varaždin, 1937.
10. Ivy LENTIĆ KUGLI, *Varaždin, povijesna urbana cjelina grada*, Zagreb 1977.
11. Magdalena LONČARIĆ, "Županija Varaždinska od 12. do 20. st.", *Varaždinske vijesti* br. 32. (od 18. VIII. 1993.) i 33. (od 25. VIII. 1993.).
12. Spomenka TEŽAK, "Varaždinska gradska vlast u 20. st.", *800 godina slobodnog kraljevskog grada Varaždina 1209.-2009.*, Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin, Zagreb – Varaždin 2009.
13. Agneza SZABO, "Zastupnici grada Varaždina i njihova politička stajališta u radu Hrvatskog sabora 1861.-1873.", *800 godina slobodnog kraljevskoga grada Varaždina 1209.-2009.*, Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin, Varaždin – Zagreb 2009.
14. Bernard STULLI, "Željezničko pitanje u sjeverozapadnoj Hrvatskoj do 1941.", *Varaždinski zbornik*, Varaždin 1983.
15. A. MAGDIĆ, "Gradnja nove gimnazijske zgrade", *Spomenica Varaždinske gimnazije*, Varaždin, 1937.

16. Gustav PIASEK, "Prilog proučavanju razvoja zdravstvenog osiguranja u Varaždinu s posebnim osvrtom na prve godine rada okružne blagajne", *Godišnjak Gradskog muzeja* br. 5, Varaždin 1975.
17. Vladimir PLETENAC, "Nastanak i razvitak osnovnih i nekih drugih škola u Varaždinu", *Varaždinski zbornik*, Varaždin 1983.
18. Andrija TOMAŠEK, "Pjevačka društva kao faktor muzičke kulture Varaždina", *Varaždinski zbornik 1181.-1981.*, Varaždin 1983.
19. Jaroslav ŠIDAK, Mirjana GROS, Igor KARAMAN, Dragovan ŠEPIĆ, *Povijest hrvatskog naroda 1860.-1914.*, Zagreb, 1968.

FOTOGRAFIJE

1. "Politički i stranački život Varaždina 1861.-1941.", (katalog izložbe), Gradski muzej Varaždin 1994.
2. "Plemstvo Županije Varaždinske", (katalog izložbe), Gradski muzej Varaždin 1996.
3. "Tiskarstvo u Varaždinu 1586.-1946", (katalog izložbe), Gradski muzej Varaždin 2007.

SAŽETAK

DRUŠTVENO – POLITIČKE PRILIKE U VARAŽDINU 60-IH I 70-IH GODINA XIX. ST. (POVODOM 140. GODIŠNJICE OTVORENJA GRADSKOG KAZALIŠTA U VARAŽDINU)

Šezdesete i sedamdesete godine XIX. stoljeća vrijeme su važnih političkih promjena u europskoj politici, koje su se odrazile i na političke prilike u Hrvatskoj. U kratkom su se vremenu izredali: završetak desetgodišnjeg Bachovog apsolutizma, obnova političkog života, sklapanje Austro – ugarske i Hrvatsko - ugarske nagodbe, pojava političkih stranaka: Narodne i Samostalne narodne stranke, Unionističke stranke i Stranke prava, te su i započele njihove borbe u Hrvatskom saboru. U tom će razdoblju u hrvatskoj politici djelovati pojedinci čiji je život dijelom bio vezan uz Varaždin i Varaždinsku županiju, npr. hrvatski banovi Levin Rauch i Koloman Bedeković.

Hrvatski se sabor u tom razdoblju sazivao sedam puta (1861., 1865., 1868., 1871., 1872., 1875. i 1878. godine), a varaždinski saborski zastupnici bili su unionisti: Mijo Koščec, Koloman Bedeković, Ladislav Kukuljević, August Lukinec, Maksim Maller,

Vladoje Perko; narodnjaci: Vjekoslav Zadravec, Dragutin Pust, Ivan Nep. Jagić (2 mandata), Dragutin Antolek – Orešek i Ivan Nep. Petrović, te Antun Melinčević (Samostalna narodna stranka).

Godine 1873. u Varaždinu su bili održani izbori za Gradsko zastupstvo, a od dvadeset i četiri zastupnika, dvadeset ih je bilo iz Narodne stranke. Još jedni izbori održali su se 1880. godine, nakon što je dotadašnje Gradsko zastupstvo kolektivno odstupilo, a u novom su ponovno u većini bili narodnjaci. Gradonačelnici Varaždina u tom razdoblju bili su: Antun Melinčević (1861.-1875.), Dragutin Pust (1876.-1878.) i Ivan Nepomuk Petrović (1879.-1881.).

U ta dva desetljeća Varaždin je dobio reprezentativnu zgradu Gradskog kazališta (1873.), novu zgradu Gimnazije (1870.), prvo Vatrogasno društvo u Hrvatskoj (1864.), u gradu je počelo djelovati hrvatsko pjevačko društvo "Vila" (1876.). U razdoblju od 1867. do 1877. izlazio je prvi varaždinski tjednik *Pučki prijatelj*, kojeg je pokrenuo Bartol Francelj, a izašao je i jedan broj prvog hrvatskog satiričkog lista *Podravski jež* Dragutina Antoleka – Orešeka. Varaždinski su intelektualci, predvođeni gimnazijskim profesorom Josipom Križanom održavali niz predavanja za građane, a u sklopu toga se prvi put obilježila i 200 – godišnjica pogibije Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana 1871. godine.

Prema popisu stanovnika 1880. godine u Varaždinu je živjelo 11 445 stanovnika.

Ključne riječi: Narodna stranka; Unionistička stranka; Hrvatski sabor; nova kazališna zgrada; Podravski jež; Pučki prijatelj; Dvorana; Vila; Vatrogasno društvo.

SUMMARY

SOCIAL AND POLITICAL CIRCUMSTANCES IN VARAŽDIN IN THE 1860'S AND 1870'S (ON THE OCCASION OF THE 140TH ANNIVERSARY OF THE OPENING OF THE CITY THEATER IN VARAŽDIN)

The 1860s and 1870s were a period of major political changes in European politics, which also had their impact on Croatian politics. In the brief period of time, these two decades saw the end of Bach's absolutism, the renewal of political life, the Austro-Hungarian and Croatian-Hungarian Compromise, the appearance of political parties: the People's Party, the Autonomous People's Party, the Unionist Party, and the Party of Rights – these parties also began to fight one another in the Croatian Parliament. That period in Croatian politics was also marked by some individuals whose lives were partly linked to Varaždin and the Varaždin County, for example Croatian governors Levin Rauch and Koloman Bedeković.

The Croatian Parliament was convened seven times during that period – in 1861, 1865, 1868, 1871, 1872, 1875, and 1878. The members of Parliament from Varaždin included the Unionists Mijo Koščec, Koloman Bedeković, Ladislav Kukuljević, August Lukinec, Maksim Maller, Vladoje Perko; the People's Party members Vjekoslav Zadavec, Dragutin Pust, Ivan Nep. Jagić, Dragutin Antolek-Orešek, and Ivan Nep. Petrović; and also Antun Melinčević from the Autonomous People's Party.

The elections for the Varaždin City Council took place in 1873, and out of 24 councillors, 20 came from the People's Party. Another election took place in 1880, following the collective resignation of the former City Council. In the new Council the members of the People's Party formed the majority again. In that period, the mayors of Varaždin were Antun Melinčević (1861 -1875), Dragutin Pust (1876 – 1878), and Ivan Nepomuk Petrović (1879 – 1881).

Within those two decades, Varaždin acquired the impressive building of the City Theater (1873), the new High School building (1870), the first Firefighter Association in Croatia (1864), and the Croatian Singing Association "Vila" was started in 1876. Between 1867 and 1877 appeared the first weekly magazine "Pučki prijatelj", started by Bartol Francelj. Another publication was the first issue of the Croatian satirical magazine "Podravski jež", started by Dragutin Antolek-Orešek.

Varaždin intellectuals, led by the High School professor Josip Križan gave a series of lectures for the citizens, during which the 200th anniversary of the deaths of Petar Zrinski and Fran Krsto Frankopan was commemorated for the first time in 1871.

According to the 1880 census, the population of Varaždin was 11, 445.

Key Words: the People's Party; the Unionist Party; the Croatian Parliament; the new Theater building; Podravski jež; Pučki prijatelj; the Hall; Vila; the Firefighter Association.